УДК 658

Панасейко Сергій Миколайович
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва та економіки підприємства
Університет митної справи та фінансів
Panaseyko Serhii
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Entrepreneurship and Enterprise Economics
University of Customs and Finance
ORCID: 0009-0004-6949-6355

Панасейко Ірина Миколаївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Університет митної справи та фінансів
Panaseyko Iryna
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
University of Customs and Finance
ORCID: 0000-0002-2815-6643

Панасейко Микола Сергійович
аспірант
Університету митної справи та фінансів
Panaseyko Mykola
Postgraduate Student of the
University of Customs and Finance

DOI: 10.25313/2520-2294-2024-5-9888

УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМИ РИЗИКАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

MANAGEMENT OF BUSINESS RISKS IN THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE

Анотація. *Вступ. Підприємства України функціонують в умовах воєнного стану, який характеризується певними обмежувальними заходами в економіці та збільшенням впливу на діяльність підприємств різноманітних ризикових чинників. Ситуація ускладнюється тим, що через подальшу невизначеність не може бути передбачений вплив ризиків на майбутню діяльність підприємств.*

Мета. Метою дослідження є розгляд впливу підприємницьких ризиків на діяльність підприємств, особливостей управління підприємницькими ризиками в умовах воєнного стану в Україні та викладення пропозицій по його вдосконаленню.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: нормативно-правова база щодо управління підприємницькими ризиками, праці вітчизняних авторів що висвітлюють сутність підприємницьких ризиків та механізми управління ними, статистичні матеріали, в яких представлена інформація про показники рентабельності підприємств.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення (для висвітлення класифікації та економічного змісту процесу управління ризиками), групування, аналізу та синтезу (для аналізу рентабельності діяльності великих, середніх та малих підприємств), логічного узагальнення результатів (для викладення

впливу різноманітних підприємницьких ризиків на діяльність підприємств та заходів по вдосконаленню управління підприємницькими ризиками в умовах воєнного стану).

Результати. У науковій статті розглянуто економічний зміст підприємницьких ризиків, їх види, основні механізми нейтралізації ризиків, що існують в діяльності підприємств. Ризики, які впливають на діяльність підприємств в сучасних умовах, пропонується поділити на дві групи: «звичайні» – ризики, які були наявні в діяльності підприємств у передвоєнний час, та зберігаються зараз, та «військові» – ризики, що виникли в період війни. Представлено основні підприємницькі ризики, що відносяться до цих груп.

Проаналізовано вплив, що чинять підприємницькі ризики на показники ефективності діяльності підприємств. Відзначено, що загострення раніше існуючих та поява «військових» ризиків, спричинила в 2022 році, порівняно з 2021 роком, падіння показників рентабельності підприємств. В 2023 році, внаслідок заходів щодо нівелювання підприємницьких ризиків, показники рентабельності підприємств покращитися.

Розглянуто основні підприємницькі ризики, які впливають на діяльність підприємств в умовах воєнного стану, зокрема, ризики, пов'язані з виконанням вимог законодавства, ринкові ризики, ризики, погіршення платоспроможності клієнтів, ризики зупинки діяльності підприємств, логістичні ризики, ризики реалізації довгострокових інвестиційних проектів, енергетичні ризики, ризики нестачі працівників.

При викладенні заходів по управлінню ризиками, основну увагу приділено особливостям управління ризиками на підприємствах східних та південних регіонів України, які знаходяться в безпосередній близькості до військових дій.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на специфічних підходах до управління підприємницькими ризиками, які були наявні в діяльності підприємств у передвоєнний час, і загострюються зараз, та підприємницькими ризиками, які виникли в умовах воєнного стану.

Ключові слова: *підприємство, воєнний стан, підприємницький ризик, управління ризиками, рентабельність, військові підприємницькі ризики.*

Summary. *Introduction. Enterprises of Ukraine operate under martial law, which is characterized by certain restrictive measures in the economy and an increase in the influence of various risk factors on the activities of enterprises. The situation is complicated by the fact that due to further uncertainty, the impact of risks on the future activity of enterprises cannot be predicted.*

Goal. The purpose of the study is to consider the impact of business risks on the activities of enterprises, the peculiarities of business risk management in the conditions of martial law in Ukraine, and to outline proposals for its improvement.

Materials and methods. The research materials are: the legal framework for managing business risks, the works of domestic authors that highlight the essence of business risks and their management mechanisms, statistical materials that provide information on the profitability indicators of enterprises.

In the process of carrying out the research, the following scientific methods were used: theoretical generalization (to highlight the classification and economic content of the risk management process), grouping, analysis and synthesis (to analyze the profitability of the activities of large, medium and small enterprises), logical generalization of the results (to outline the impact of various business risks on the activities of enterprises and measures to improve the management of business risks in the conditions of martial law).

The results. The scientific article examines the economic content of entrepreneurial risks, their types, the main mechanisms of neutralization of risks existing in the activities of enterprises. The risks that affect the activities of enterprises in modern conditions are proposed to be divided into two groups: "ordinary" – risks that were present in the activities of enterprises in the pre-war period and persist now, and "military" – risks that arose during the war. The main business risks related to these groups are presented.

The impact of business risks on the performance indicators of enterprises is analyzed. It was noted that the aggravation of previously existing and the appearance of "military" risks caused a drop in the profitability indicators of enterprises in 2022, compared to 2021. In 2023, as a result of measures to reduce business risks, profitability indicators of enterprises will improve.

The main business risks that affect the activities of enterprises in the conditions of martial law are considered, in particular, risks associated with the fulfillment of legislative requirements, market risks, risks, deterioration of the solvency of customers, risks of stopping the activities of enterprises, logistical risks, risks of the implementation of long-term investment projects, energy risks, risks of lack of workers.

When setting out risk management measures, the main attention is paid to the peculiarities of risk management at enterprises in the eastern and southern regions of Ukraine, which are in close proximity to military operations.

Prospects. In further scientific research, it is proposed to focus attention on specific approaches to the management of business risks, which were present in the activities of enterprises in the pre-war period, and are being exacerbated now, and business risks that arose in the conditions of martial law.

Key words: *enterprise, martial law, business risk, risk management, profitability, military business risks.*

Постановка проблеми. Підприємства України функціонують в умовах воєнного стану, який характеризується певними обмежувальними заходами в економіці та збільшенням впливу на діяльність підприємств різноманітних ризикових чинників. Ситуація ускладнюється тим, що через подальшу невизначеність не може бути передбачений вплив ризиків на майбутню діяльність

підприємств. Тому на сучасному етапі зростає важливість своєчасного реагування на сучасні виклики та запровадження заходів, які дозволяють проводити детальний аналіз бізнес — процесів на підприємстві, виявляти, оцінювати ризики, та впливати на них з допомогою різноманітних методів та інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впливу підприємницьких ризиків на діяльність підприємств та управління ними викладені в наукових працях українських дослідників. Вараксіна О.В., Кругова А.О., Вишневська О.А. висвітлюють наукові підходи до сутності підприємницького ризику [2; 5], Грубяк С.В. характеризує види підприємницького ризику [7], Васюта В., Носенко М., Патріна Я. розглядають шляхи зниження ризиків підприємницької діяльності [4], Пильнова В.П., Гавриш О.М., Капелюшна Т.В. досліджують проблеми формування системи управління підприємницькими ризиками [9], Фарат О.В., Бахор О.Р., Фарат Д.З розглядають чинники, що впливають на ефективність управління підприємницькими ризиками [13], Васюта В.Б., Ладно Д.С., Чирва Г.М., Бовкун О.А. досліджують проблеми оцінювання ризиків підприємницької діяльності [3; 15], Чернега І.І., Хахалін М.В. досліджують ризики у логістичній діяльності підприємств [14], Бечко П.К., Гузар Б.С., Бечко В.П., Наталич О.С., Сарана Л.А. розглядають проблеми управління податковими ризиками [1; 12], Кравченко В.А. викладає практичний алгоритм управління ризиками для українського бізнесу [8], Васюта В.Б., Ладно Д.С., Чирва Г.М., Бовкун О.А. досліджують проблеми оцінювання ризиків підприємницької діяльності [3; 15].

Метою статті є розгляд впливу підприємницьких ризиків на діяльність підприємств, особливостей управління підприємницькими ризиками в умовах воєнного стану в Україні та викладення пропозицій по його вдосконаленню.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: нормативно-правова база щодо управління підприємницькими ризиками, праці вітчизняних авторів що висвітлюють сутність підприємницьких ризиків та механізми управління ними, статистичні матеріали, в яких представлена інформація про показники рентабельності підприємств.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення (для висвітлення класифікації та економічного змісту процесу управління ризиками), групування, аналізу та синтезу (для аналізу рентабельності діяльності великих, середніх та малих підприємств), логічного узагальнення результатів (для викладення впливу різноманітних підприємницьких ризиків на діяльність підприємств та заходів по вдосконаленню управління підприємницькими ризиками в умовах воєнного стану).

Виклад основного матеріалу. Визначальною ознакою підприємництва, викладеною в законодавстві України, є здійснення суб'єктами господарювання діяльності на власний ризик, а одним з принципів підприємництва — комерційний розрахунок та власний комерційний ризик [6]. Підприємницький ризик — це вірогідна категорія, що характеризує реалізацію майбутніх наслідків поточних рішень, прийнятих індивідом в процесі здійсненої ним діяльності, спрямованої на одержання прибутку. Видами підприємницького ризику є економічний, соціальний ризик, ризик кар'єри, психологічний ризик, ризик стабільності функціонування підприємства [9, с. 54].

Основні механізми нейтралізації підприємницьких ризиків включають уникнення ризику (відмова від ризикових операцій), зменшення ризику (диверсифікація, лімітування), передачу ризику (часткова передача ризику партнерам, задіяним у проведенні ризикової операції), внутрішнє страхування (формування резервного фонду, наявність залишку нерозподіленого прибутку минулого та звітних років) [4, с. 205; 8, с. 65].

Дослідження свідчать, що ризики, які впливають на діяльність підприємств в сучасних умовах, можна поділити на дві групи:

- «звичайні» — підприємницькі ризики, які були наявні в діяльності підприємства у передвоєнний час, та зберігаються і загострюються зараз;
- «військові» — підприємницькі ризики, що виникли в період війни (рис. 1).

Ризики, що існують в підприємницькому середовищі, чинять свій негативний вплив на фінансові результати та ефективність діяльності підприємств.

Згідно методики Державної служби статистики України, рівень рентабельності операційної діяльності розраховується як відношення фінансового результату від операційної діяльності до витрат операційної діяльності підприємств. Рівень рентабельності всієї діяльності розрахований як відношення чистого прибутку (збитку) до всіх витрат діяльності підприємств [11].

Рентабельність операційної та всієї діяльності підприємств з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства за 2020–2022 роки представлена в таблиці 1. Зазначимо, що аналітична інформація, наведена в таблиці 1, не включає показники рентабельності банків, а також підприємств, розташованих на тимчасово окупованих територіях та частині територій, на яких ведуться бойові дії.

Дані таблиці 1 свідчать, що при відносно стабільній економічній ситуації, коли підприємства були спроможні ефективно нівелювати ризики, рентабельність підприємств зростала. Зокрема, рівень рентабельності операційної діяльності підприємств в 2021 році, порівняно з 2020 роком, збільшився на 6,4%, а всієї діяльності — на 9,2%.

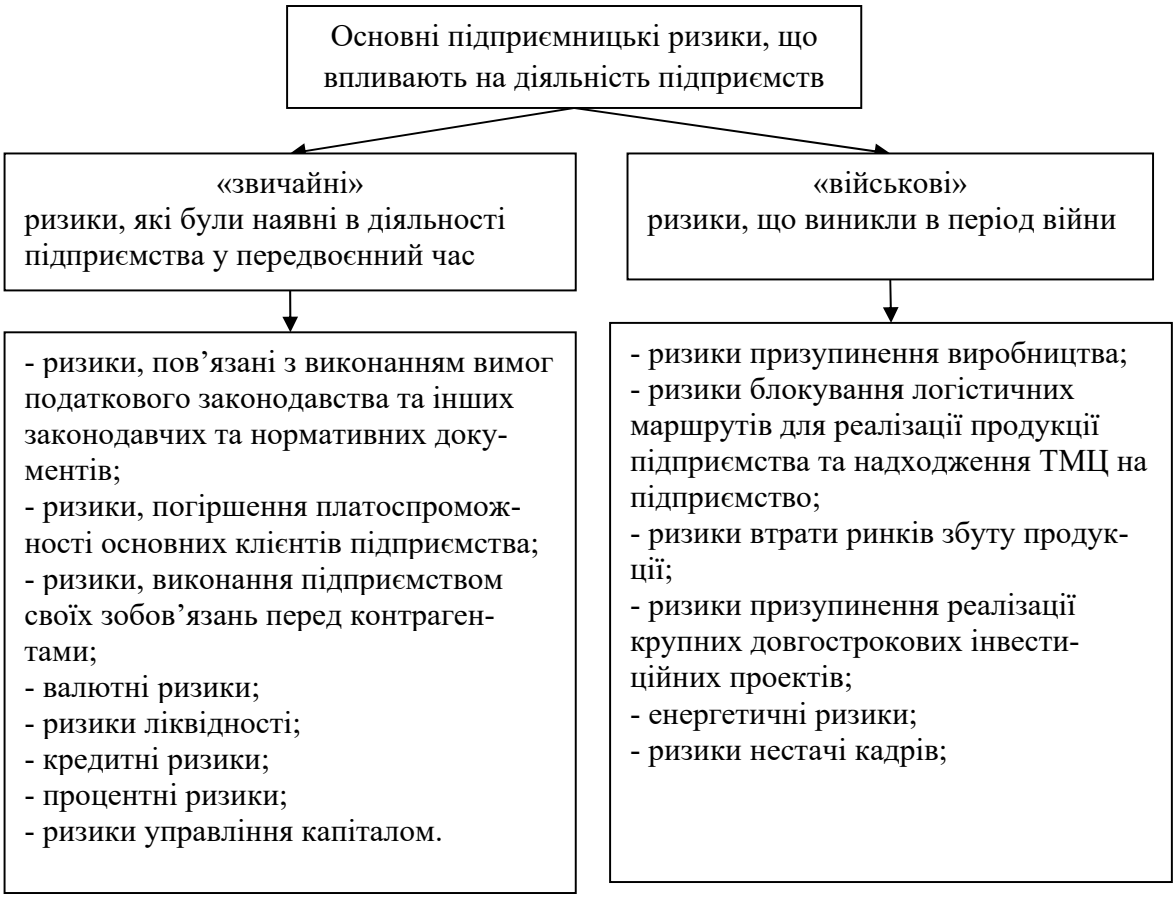

Рис. 1. Основні підприємницькі ризики, що впливають на діяльність підприємства
Джерело: розроблено автором

Зростання рівня рентабельності спостерігалося по усіх без виключання групах підприємств: великих, середніх, малих.

Протилежна тенденція спостерігалася в 2022 році, порівняно з 2021 роком. З початком війни на підприємства, крім «звичайних» ризиків, які

Таблиця 1

Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств України за 2020–2022 рр.

Показники	2020	2021	2022	Відхилення абс. (+;-)	
				2021 від 2020	2022 від 2021
Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств, %:					
усього	6,2	12,6	3,3	6,4	-9,3
великі підприємства	8,3	17,1	5,2	8,9	-11,9
середні підприємства	5,4	7,6	2,4	2,3	-5,2
малі підприємства	3,9	15,0	1,2	11,0	-13,7
з них мікропідприємства	1,0	12,0	-7,0	11,0	-19,0
Рівень рентабельності всієї діяльності підприємств, %:					
усього	0,9	10,1	-3,2	9,2	-13,4
великі підприємства	1,0	12,8	-3,8	11,8	-16,6
середні підприємства	-1,8	7,3	-1,5	9,1	-8,8
малі підприємства	-1,8	11,1	-6,2	12,8	-17,3
з них мікропідприємства	-5,5	7,4	-13,8	12,9	-21,2

Джерело: складено автором на основі [11]

завжди в тій чи іншій формі присутні в їх діяльності, почали впливати специфічні «військові» ризики, які складно піддаються управлінню. В цей період рентабельність операційної діяльності підприємств (крім мікропідприємств) залишалася позитивною, але впала на 9,3%. Рентабельність всієї діяльності підприємств була від'ємною як в цілому по економіці, так і по кожній з груп підприємств. Даний показник зменшився на 13,4%. Падіння рентабельності було в усіх групах підприємств, але особливо суттєвим воно було на великих та малих підприємствах.

Стосовно 2023 року, відмітимо, що за період січень-вересень 2023 року рівень рентабельності операційної діяльності великих та середніх підприємств склав 9%, а всієї діяльності 5,7%, тобто, показники рентабельності по цих групах підприємств покращилися [10]. Остаточні висновки можна буде зробити після оприлюднення на сайті Державної служби статистики України фінансової звітності всіх підприємств за 2023 рік.

Рентабельність операційної та всієї діяльності великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності, за січень-вересень 2023 року представлено в таблиці 2.

З таблиці 2 видно, що в основному, в розрізі видів економічної діяльності, діяльність великих та середніх підприємств є рентабельною. Найбільший рівень рентабельності операційної та всієї діяльності підприємств спостерігаємо за такими видами економічної діяльності: мистецтво, спорт, розваги та відпочинок — відповідно 35,4% та 12,1%, оптова та роздрібна торгівля, ремонт транспортних засобів — відповідно 29,5% та 16,1%, інформація та комунікації — відповідно 21,4%, 17,8%. В той же час, зазначимо, що такі важливі галузі як сільське господарство, промисловість, будівництво, транспорт, громадське харчування мають низький рівень рентабельності як операційної, так і всієї діяльності.

Розглянемо докладно основні ризики, які існують в діяльності підприємств в сучасних умовах, та механізми їх нейтралізації.

Ризики, пов'язані з виконанням вимог податкового законодавства та інших законодавчих та нормативних документів [1]. Існування цих ризиків ускладнює фінансове планування на підприємстві, особливо в частині здійснення зовнішньоекономічних операцій, а у випадку накладання фінансових санкцій призводить до втрачання коштів підприємства. Правова база, що регламентує фінансово-господарську діяльність підприємств, податкове, митне, валютне законодавство постійно змінюється. Багато положень законодавчих та нормативних документів є нечіткими, суперечливими та потребують роз'яснень, Тлумачення, які надаються

Таблиця 2

Рентабельність операційної та всієї діяльності великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності, за січень-вересень 2023 року, %

Показники	Рентабельність		Відхилення, абс (+; –)
	операційної діяльності підприємств	всієї діяльності підприємств	
Усього	9,0	5,7	-3,3
сільське, лісове та рибне господарство	4,7	1,9	-2,8
промисловість	6,2	3,2	-3,0
будівництво	4,3	-2,0	-6,3
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	29,5	16,1	-13,4
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	14,1	10,4	-3,7
тимчасове розміщування й організація харчування	11,7	6,8	-4,9
інформація та телекомунікації	21,4	17,8	-3,6
фінансова та страхова діяльність	5,0	7,2	2,2
операції з нерухомим майном	15,4	14,6	-0,8
професійна, наукова та технічна діяльність	-5,3	1,8	7,1
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	15,4	10,6	-4,8
освіта	-7,2	-2,0	5,2
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	-0,6	3,3	3,9
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	35,4	12,1	-23,3
надання інших видів послуг	5,6	5,3	-0,3

Джерело: складено автором на основі [10]

підприємствам, часто залежать від суб'єктивної позиції органів влади всіх рівнів та державних органів.

Ризики, пов'язані з погіршенням платоспроможності основних клієнтів підприємств, що призводять до збільшення сумнівної дебіторської заборгованості та фактичного невиконання ними своїх зобов'язань. Зростаюча дебіторська заборгованість фактично призводить до відволікання обігових коштів підприємства та до затримання вкладання їх в новий операційний цикл. З метою покриття збитків від сумнівної дебіторської заборгованості підприємства створюють резерви на покриття збитків від сумнівної дебіторської заборгованості. Резерв сумнівних боргів створюється на підприємстві, для достовірного відображення дебіторської заборгованості у балансі, адже поточна дебіторська заборгованість відображається у балансі у сумі різниці між наявною заборгованістю та резервом сумнівних боргів, крім того, за рахунок резерву списується безнадійна заборгованість.

Ризики, пов'язані з виконанням підприємствами своїх зобов'язань перед контрагентами. Невиконання таких зобов'язань може призвести до застосування до підприємства штрафних санкцій за порушення договірних відносин, до втрати постачальників товарно-матеріальних цінностей. Основними фінансовими зобов'язаннями підприємства є кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, інші види кредиторської заборгованості, та кредити банків. Фінансові зобов'язання підприємств тісно пов'язані з наявністю фінансових активів: грошових коштів, торгової та іншої дебіторської заборгованості, інших фінансових активів, що виникають в результаті операційної діяльності підприємств.

Головними ризиками, що пов'язані з фінансовими інструментами підприємств (як в частині активів, так і в частині пасивів), є: валютний ризик, ризик ліквідності, кредитний ризик, процентний ризик. Підприємства розробляють політику щодо управління цими ризиками. Розглянемо їх більш докладно.

Під дію валютного ризику попадають реалізація, закупівлі підприємства, деноміновані в іноземних валютах. Продаж продукції підприємствами України здійснюється як на внутрішньому ринку, так і на ринках Європи, Близького сходу, Африки, Америки. Закупка товарно-матеріальних цінностей для процесу виробництва також здійснюється в різних валютах. Тому на підприємства впливають курсові ризики, які полягають в коливаннях валютних курсів. Курсові ризики при закупках ТМЦ частково нівелюються основними продажами в доларах США та євро.

Важливим аспектом управління ризиками є підтримання ліквідності та гнучкості фінансування діяльності підприємства за рахунок керування дебіторською та кредиторською заборгованістю, Підприємства прагнуть найшвидше отримати кошти від покупців та відстрочити платежі за кредиторською заборгованістю. З цією метою вони проводить аналіз термінів погашення своїх зобов'язань у взаємозв'язку з очікуваними надходженнями грошових коштів, тобто, визначають ліквідність. У разі надмірної ліквідності або її недостатності підприємства перерозподіляють ресурси відповідним чином.

Основними джерелами кредитного ризику для підприємств є фінансові інструменти активу балансу, а саме банківські депозити, а також дебіторська та кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги. Підприємства постійно контролюють кредитний ризик, зокрема, оцінюють платоспроможність контрагентів перед наданням відстрочки платежу. Слід враховувати, що потенційний ефект кредитного ризику не повинен значно перевищувати визначені резерви за дебіторською заборгованістю. Максимальний обсяг кредитного ризику обмежений обсягом фінансових активів в балансі.

Стосовно процентних ризиків, зазначимо, що, у випадку, коли підприємства користуються позиками з плаваючою процентною ставкою, на їх діяльність може мати вплив процентний ризик. Він нівелюється шляхом визначення оптимального співвідношення між позиками з фіксованою та плаваючою ставкою.

Метою підприємств стосовно ризику управління капіталом є забезпечення стабільної кредитоспроможності підприємства та адекватного рівня капіталу для ведення його діяльності. Підприємства змінюють структуру капіталу відповідно до умов економічного середовища.

Суттєвий вплив на діяльність підприємств України чинять ризики, що виникли в період війни. Особливо такі ризики відчутні в регіонах, що знаходяться близько до військових дій. Уникнути цих ризиків дуже складно, але підприємства роблять усе можливе для управління ними.

На початку війни багато підприємств, особливо східних та південних регіонів України, тимчасово призупинили свою роботу. Але поступово на підконтрольних Україні та звільнених територіях відновлювалася робота окремих цехів, а згодом — і ланцюгів виробництва.

Блокада чорноморських портів України викликала проблеми з логістикою. В цих складних умовах підприємства намагалися збудувати нові логістичні шляхи поставок своєї продукції в країни Європи, США та на Близький схід через європейські порти, а також автомобільним та залізничним транспортом.

Управління ринковими ризиками, які виникли в діяльності підприємств в роки повномасштабного вторгнення Росії в Україну пов'язано з необхідністю диверсифікації географічної присутності та

портфеля продукції з метою завоювання нових локальних та глобальних ринків, збільшенням збуту продукції, поліпшенням якості продукції, покращенням роботи з потенційними клієнтами — покупцями високоприбуткової продукції.

Слід зазначити, що при проведенні експортних операцій підприємства стикаються з певними труднощами. Зокрема, для реалізації продукції за кордон потрібно проводити підтвердження якості продукції, а також атестації, перекваліфікації працівників, підтверджувати раніше отримані кваліфікації. Але технічні фахівці, аудитори не наважуються приїжджати в Україну, а робота онлайн не завжди є результативною.

Війна призвела до призупинення реалізації крупних довгострокових проектів підприємств України з західними країнами. Клієнти, з якими підприємства реалізовували такі проекти, поставили їх «на паузу» через військові ризики. Але по «дрібних» проектах підприємства продовжують реалізацію продукції, тим самим підтримуючи присутність на ринках різних регіонів.

Проблеми з забезпеченням електроенергією, обмеженість у її споживанні та збої в енергетичній системі стали ще одним суттєвим чинником підприємницького ризику. Підприємства вимушені перебудовувати виробничі процеси, виробляти більше продукції в нічні зміни, працювати на мінімальних потужностях вдень, закуповувати дизельні генератори та використовувати альтернативні джерела енергії.

Підприємства України, особливо ті, які знаходяться у відносній близькості до військових дій, відчувають проблему з кадрами (як інженерами, так і працівниками робітничих професій). Ситуація з нестачею працівників з об'єктивних причин досі не вирішена, та тільки ускладнилася. Виходом з даної ситуації стало наймання на ринку праці непідготовлених працівників, та навчання їх безпосередньо на підприємствах. Слід зазначити, що багато підприємств з Донецької, Луганської та Харківської областей релокувалися на захід України і відновили там виробництво.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах воєнного стану, який характеризується впливом різноманітних ризиків, підприємства намагаються ефективно управляти ними та надійно тримають економічний фронт. Вони виробляють та експортують продукцію, незважаючи на небезпеку, проблеми з логістикою та електроенергією, зберігають робочі місця, сплачують податки до бюджету, надають допомогу військовим та цивільним.

Досвід функціонування підприємств в умовах воєнного стану свідчить, що системи управління підприємницькими ризиками повинні ґрунтуватися як на традиційних методах та інструментах, так і на інноваційних, з допомогою яких можна діяти в нетипових ситуаціях. Необхідно зосередити увагу на розмежуванні підходів до управління підприємницькими ризиками, які були наявні в діяльності підприємств у передвоєнний час, і загострюються зараз, та ризиками, які виникли в умовах воєнного стану, при цьому важливим є врахування регіонів розташування підприємств.

Для підприємств, що функціонують в регіонах, які знаходяться близько до військових дій, актуальними є проблеми відносної безпеки виробничого процесу та наявності укриттів. Вирішення цих проблем, у разі нестачі коштів на підприємствах, повинно здійснюватися за рахунок державного фінансування.

Література

1. Бечко П.К., Гузар Б.С., Бечко В.П., Наталич О.С. Податкові ризики в умовах реалізації податкової політики зі стимулювання інноваційної діяльності в Україні. *Ефективна економіка.* 2021. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2021/86.pdf (дата звернення: 15.05.2024).

2. Вараксіна О.В., Кругова А.О. Сутність підприємницького ризику в господарській діяльності підприємства. *Економіка та суспільство.* 2021. № 4. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/217/208 (дата звернення: 15.05.2024).

3. Васюта В.Б., Ладно Д.С. Методи оцінки підприємницьких ризиків. Eurasian scientific discussions. *Proceedings of the 11th International scientific and practical conference.* Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2022. P. 462–465. URL: https://sci-conf.com.ua/xi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-eurasian-scientific-discussions-21-23-11-2022-barselona-ispaniya-arhiv/ (дата звернення: 15.05.2024).

4. Васюта В., Носенко М., Патріна Я., Шляхи зниження ризиків підприємницької діяльності. *Галицький економічний вісник.* 2023. № 3. С. 201–207. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/42547/2/GEJ_2023v82n3_Vasiuta_V-Ways_to_reduce_the_risks_201–207.pdf (дата звернення: 15.05.2024).

5. Вишневська О.А. Аналіз змісту та наукові підходи до визначення сутності підприємницького ризику. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2016. Вип. 5 (1). С. 64–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2016_5%281%29__15 (дата звернення: 15.05.2024).

6. Господарський кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 15.05.2024).

7. Грубяк С. В. Підприємницькі ризики: поняття, сутність, види. *Інфраструктура ринку*. 2016. Вип. 2. С. 136–139. URL: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Grubyak-S.-V..pdf (дата звернення: 15.05.2024).

8. Кравченко В. А. Виявлення та опис підприємницьких ризиків: практичний алгоритм для українського бізнесу. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1 (3). С. 63–70. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/econom_2008_1/2008-26-06/kravch.pdf (дата звернення: 15.05.2024).

9. Пильнова В. П., Гавриш О. М., Капелюшна Т. В. Формування системи управління підприємницькими ризиками. *Інвестиції: практика і досвід*. 2020. № 24. С 51–57. URL: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7258&i=6 (дата звернення: 15.05.2024).

10. Рентабельність операційної та всієї діяльності великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень-вересень 2023 року. *Державна служба статистики України: вебсайт*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 15.05.2024).

11. Рентабельність операційної та всієї діяльності підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства (2010–2022). *Державна служба статистики України: вебсайт*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 15.05.2024).

12. Сарана Л. А. Особливості управління податковими ризиками держави на час воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: економіка та управління. 2022. № 4. URL: https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-4-08-03 (дата звернення: 15.05.2024).

13. Фарат О. В., Бахор О. Р., Фарат Д. З. Фактори впливу на ефективність управління підприємницькими ризиками в контексті цінностей сталого розвитку. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3527 (дата звернення: 15.05.2024).

14. Чернега І. І., Хахалін М. В. Оцінка ризиків та економічна безпека бізнесу у логістичній діяльності промислових підприємств. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 3(17). С 152–163. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/4127/4149 (дата звернення: 15.05.2024).

15. Чирва Г. М., Бовкун О. А. Оцінювання ризиків підприємницької діяльності та аналітичне забезпечення економічної стійкості підприємств у процесі захисту їх економічних інтересів. *Економічні горизонти*. 2018. № 1 (4). С. 52–59. doi: https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(4).2018.13208.

References

1. Bechko P. K., Huzar B. S., Bechko V. P., Natalych O. S. Podatkovi ryzyky v umovakh realizatsii podatkovoi polityky zi stymuliuvannia innovatsiinoi diialnosti v Ukraini. *Efektyvna ekonomika*. 2021. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2021/86.pdf.

2. Varaksina O. V., Kruhova A. O. Sutnist pidpryiemnytskoho ryzyku v hospodarskii diialnosti pidpryiemstva. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2021. № 4. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/217/208.

3. Vasiuta V. B., Ladno D. S. Metody otsinky pidpryiemnytskykh ryzykiv. Eurasian scientific discussions. *Proceedings of the 11th International scientific and practical conference*. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain. 2022. P. 462–465. URL: https://sci-conf.com.ua/xi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-eurasian-scientific-discussions-21-23-11-2022-barselona-ispaniya-arhiv/.

4. Vasiuta V., Nosenko M., Patrina Ya. Shliakhy znyzhennia ryzykiv pidpryiemnytskoi diialnosti. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. 2023. № 3. S. 201–207. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/42547/2/GEJ_2023v82n3_Vasiuta_V-Ways_to_reduce_the_risks_201-207.pdf.

5. Vyshnevska O. A. Analiz zmistu ta naukovi pidkhody do vyznachennia sutnosti pidpryiemnytskoho ryzyku. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*. 2016. Vyp. 5 (1). S. 64–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2016_5%281%29__15.

6. Hospodarskyi kodeks vid 16.01.2003 № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436–15#Text.

7. Hrubiak S. V. Pidpryiemnytski ryzyky: poniattia, sutnist, vydy. *Infrastruktura rynku*. 2016. Vyp. 2. S. 136–139. URL: https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Grubyak-S.-V..pdf.

8. Kravchenko V. A. Vyiavlennia ta opys pidpryiemnytskykh ryzykiv: praktychnyi alhorytm dlia ukrainskoho biznesu. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2008. № 1 (3). S. 63–70. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/econom_2008_1/2008-26-06/kravch.pdf.

9. Pylnova V. P., Havrysh O. M., Kapeliushna T. V. Formuvannia systemy upravlinnia pidpryiemnytskymy ryzykamy. *Investytsii: praktyka i dosvid*. 2020. № 24. S 51–57. URL: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7258&i=6.

10. Rentabelnist operatsiinoi ta vsiiei diialnosti velykykh ta serednikh pidpryiemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti za sichen-veresen 2023 roku. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: vebsait*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/.

11. Rentabelnist operatsiinoi ta vsiiei diialnosti pidpryiemstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpryiemstva (2010–2022). *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy: vebsait*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/.

12. Sarana L. A. Osoblyvosti upravlinnia podatkovymy ryzykamy derzhavy na chas voiennoho stanu. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: ekonomika ta upravlinnia.* 2022. № 4. URL: https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-4-08-03.

13. Farat O. V., Bakhor O. R., Farat D. Z. Faktory vplyvu na efektyvnist upravlinnia pidpryiemnytskymy ryzykamy v konteksti tsinnostei staloho rozvytku. *Ekonomika ta suspilstvo.* 2024. № 59. URL: https://economyandsociety.in-.ua/index.php/journal/article/view/3527.

14. Cherneha I. I., Khakhalin M. V. Otsinka ryzykiv ta ekonomichna bezpeka biznesu u lohistychnii diialnosti promyslovykh pidpryiemstv. *Nauka i tekhnika sohodni.* 2023. № 3(17). S 152–163. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/4127/4149.

15. Chyrva H. M., Bovkun O. A. Otsiniuvannia ryzykiv pidpryiemnytskoi diialnosti ta analitychne zabezpechennia ekonomichnoi stiikosti pidpryiemstv u protsesi zakhystu yikh ekonomichnykh interesiv. *Ekonomichni horyzonty.* 2018. № 1 (4). S. 52–59. doi: https://doi.org/10.31499/2616-5236.1(4).2018.13208.